

Наша поезія в 1901 році.

Загальна гутірка: Українець скоро навчить ся писати, зараз починає писати поезії. Давнійші галицькі редактори, особливо такі, що самі не любили і не розуміли поезії, нарікали дуже часто на письменників, особливо молодих, що „засипують нас віршами“, хоча те „засипуванє“ значило, що шан. редактор протягом року одержав віршів на 2—3 друковані аркуші. Певна річ, бувала там більшина полови, але редактори вже з того самого титулу, що уявили себе мучениками „засипаними“ купою віршів, чули себе звільненими від обов'язку читати їх, кидали їх до коша або складали десь у темнім куточку до непотрібних шпаргалів, а самі тимчасом заповнювали картки газет усякими „Темними місцями“ або иньшими мудрощами в тім роді. І щож показало ся? З того, що шан. редактори вважали придатним до друку, чим заповнювали номери газет, найбільша частина давно пішла до літературного архіву і цікавить хіба мишей; а з того, що вони відкидали як непотрібне і чого не встигли знищити (як прим. знищили Федьковичеве „Посланіє“), пізнійші покоління повикопували такі перли, як твори Руданського, поезії Лиманського, багато поезій Федьковича і т. и.

Сею думкою кермувалась редакция „Літ. Наук. Вістника“, даючи в попередніх роках у рубриці „Наш альбом“ більше, ніж звичайно бувало доси, місця нашим поетам, особливо молодшим. Далекі від тої псевдокритичної зарозумілості, що має претензію друкувати тільки самі архитвори, річи бездоганні що до форми й змісту (таких річей і зовсім нема на сьвітї!), ми друкували все те, в чому бачили іскру таланту, щирій, хоч нераз і не зовсім бездоганний вислов дійсного чуття і серйозну працю над формою. Ми радували ся тій різнородности тонів і форм, тому багатству моти-

вів і тій житевій правді, що виявляють ся в наших новітніх поезіях. Ми бачили майже у всіх наших новітніх поетів щире змагання — визволити ся з пут шаблону, позбутися клейма епігонів стилю Шевченка, який для свого часу, в початку 40-вих років був новиною, дійсною революцією, але по смерті Шевченка зробив ся навіть у найбільше талановитих його епігонів стилізованим, то-б то обкромованим або замазуваним дійсного чуття, бездушною формою, грою слів і фраз, а не поезією. Вже в останніх поетичних творах Куліша видно рішучий розрив із тим напрямом; наша новітня поезія майже вся пішла новою дорогою. Вірші в роді:

Сонце гріє, вітер віє,
Соловейко свище;
Серед поля край дороги
Забуте огнище, —

вірші набрані з гарних, але пустих фраз, за якими нема дійсного вражіння і дійсного чуття, — такі вірші у нас належать до минувшини. Сьогодні український поет так само як і всякий иньший не сяде писати вірші от так собі, в нуду, для заповнення хвиль, коли нема робити щось позиточнішого, але висловляє поетичним словом тільки те, що дійсно наболіло в душі, та й не лише наболіло, але вспіло „встоятись“, вияснитись, скристалізуватись і утворити ясну, органічну цілість. Така поезія, хоч і якби можна піднести закиди проти її форми, мови, напряму, — то вже не пуста забавка, то вже поважний документ духового життя не самої лише індивідуальности поета, але й усеї нації, серед якої живе поет, якої настрій, відносини, чуття та надії висловлює він, як найживіша, найчутливіша її частина.

Нас стріли докори за уділюване надто багато місця поезіям у Л. Н. Вістнику. Поминаємо докори з боку людей подразнених у своїй амбіції тим, що ми відкинули їх власні вірші, або з боку таких, що в принципі не читають віршів і жалують кожної картки задрукованої ними. Але були між нашими критиками також люде доброї волі та обмеженого кругозору, яким здається приміром, що німецька поезія скінчила ся зі смертю Гете, французька зі смертю Гюго, а українська зі смертю Шевченка. Таких людей було колись немало і в Німеччині. За моїх гімназійних часів ще була в уживаню німецька хрестоматія Боне, який дотягнувши нитку до 30-х років 19-го в. закінчив рішучою заявою: тепер мені прийшлося би перейти до Гайне, та я краще урву тут, щоб не торкати ся сорому, якого

наробив сей чоловік Німеччині. Оті люде доброї волі, але тісного погляду судять про нашу новіjšу поезию все ще так, як коли-б ми жили в 40-вих чи 60-их роках і не мали в руках нічого більше, лише поезії Шевченка дозволені цензурою. Може не без пожитку буде для тих людей показати, як виглядає і яку роль у духовім житю нашої нації займає теперішня поезия. Нехай і так, що такий огляд не додасть їм смаку до неї, не заставить їх любитись нею, але може бодай зробить їх троха толерантійшими до того, що випливає з незрозумілих для них жерел і служить незрозумілим для них цілям.

Тай з иньшого погляду може бути користний наш огляд. Ми перебули перший рік нового XX-го столітя. Се столітя розпочалося у нас досить значним піднесенем духа, зростом ентузіязму, зростом праці на ріжних полях, виясненем мети, консолідацією сил, небувалим доси загальним оживленем. І що цікавіjšе, ті прояви йдуть менше на політичнім полі, як то бувало давніjšе, коли політика обсорбувала наші найліпші сили; тепер увага нашої нації далеко більше звернена на культурне поле, на школи, театр, письменство та науку. Се загальне зацікавленє висшими, культурними справами найшло найкрасший вираз при кінці 1901 р. в тім, можна сказати, всенароднім руху, який розбудила справа боротьби нашої львівської молодіжи за окремий український університет. Не диво, що й літературна та артистична творчість оживила ся, появляють ся нові таланти, відгукують ся нові оклики, тай само житє, по думці декого недавно ще таке „пусте“ виявляє нараз так багато тем і імпульсів для артистів, немов або само воно перемінило ся, або у артистів і поетів найшлись нові очі.

Тим більше цікаво, що не вважаючи на наріканя неприхильників поезії на поетичну гіперпродукцию наших авторів, на ділі наша поетична продукция дуже скупа. Коли порівняти, скілько поезий друкує ся окремими книжками у Чехів, де сам Врхліцкый річно випускає 3—4 томи оригінальних поезий не числячи перекладів, або у Поляків, то у нас поетичну продукцию що до скількості можна назвати зовсім незначущою. В давніjšих часах минали не раз 3—4 роки і у нас не появлялась ані одна збірка поезий; тепер коли протягом року вийдуть 2—3 худенькі томики, то вже й багато. А про те не можна сказати, щоб наша поезия що до якості так дуже уступала поезії сусідніх народів, щоб у нас не було талантів і майстрів мови, ані навіть того, щоб серед нашої

публіки загалом панувала та нехить до поетичних творів, яка панує серед одної частини інтелігенції. Поетичні збірки, коли в них проявляє себе талант, знаходять купців; деякі поетичні твори видержують по два й по три видання; інші, як ось видана колись академічним товариством „Руська антологія“ або виданий перед роком у Києві „Вік“ розходять ся протягом кількох місяців у дуже значнім числі екземплярів; домагання, видати у нас нову антологію лунають з давна і розбивають ся тільки на неможности здобути ся на капітал потрібний для такого підприємства та на примітивности наших типографічних засобів, приладжених для буденних потреб, а не для такого сьвяточного, так сказати люксового видання, яким пошанували нашу поезію Кияне і яким повинна бути й наша антологія.

І. „Розсипані перли“ В. Пачовського.

Остатній рік, а властиво перший рік нового століття видав декілька поетичних збірок, якими зазначив ся користно в історії нашого письменства. Я бажав би присвятити їм декілька детальніших уваг, не в'язучись зрештою ані хронологічною чергою, в якій вони появлялись, ані ніякими іншими оглядами, а розбираючи їх у такому порядку, як мені підійдуть під руку. От тим то й зачну з самого кінця, від збірки, що появила ся в останніх днях, у бурливих хвилях студентської сецесії, і якої автором був також студент. Його ім'я найдуть ш. читачі в хроніці університетських подій; воно являєть ся там, де йому не слід би було явитися, в числі релігованих із львівського університету. За які спеціальні причини його реліговано — сьвятий знає. Певне те, що в ніяких галабурдах і „диких ексцесах“ він не брав участі, а що найбільше — на однім бурливім вібраню відчитав свій вірш, повний горячого протесту против покривдження руського народу. Отже рівночасно з релігацією д. Василя Пачовського з львівського університету вийшла в сьвіт книжка його поезій п. з. „Розсипані перли“. Відразу дві несподіванки: релігация автора, чоловіка сумирного, мягкого та тихого, який мав хіба те нещастє, що університетським властям попав ся на очі його підпис в числі комітетових, що скликували студентське віче, — і поява в українській літературі нового, талановитого та плідного поета. Видана отсе книжечка, досить значного об'єму (143 стор. друку), заповідаєть ся як перша книжка, за якою автор думає випустити

в світ дві дальші: „Родинне щастє“ (чотири епічні твори) і „В стогнах народу мій жаль“ — очевидно збірку поезій патріотичного чи загалом ширшого суспільного змісту.

Та не в плодючості головна несподіванка. Д. Пачовський звисний був доси з немногих поезій публікованих у „Молодій Україні“. Признаюсь, вони не робили на мене особливого вражіння ані що до форми, ані що до змісту. Тільки тепер у „Розсипаних перлах“ можна бачити щось далеко більше, ніж веліли надіятись ті розрізнені поезійки. Тепер у д. Пачовським нам виявляєть ся не аби який майстер нашого слова, правдивий, талановитий поет, що незвичайно глибоко вслухав ся в мелодію нашої народної пісні і нашої мови, що володіє технікою вірша як мало хто у нас і вміє за одним дотиком порушити в душі симпатичні струни, збудити пожаданий настрій і видержати його до кінця. Одним словом, що до своєї якості і поетичної стійності книжка д. Пачовського зробила мені найбільшу і найприємнішу несподіванку.

Д. Пачовський — справдішній талант. Поезія пливе у него натурально, не силувана, як найпростіший вислов його чуття. Нехай і так, що те чутє ще не глибоке, що круг вражінь нашого поета поки-що не широкий, що мелодії його монотонні; тим більше признанє належить ся його талантови, що він і найпростіші, найтривіальніші річи вміє висловити поетично, не шабльоново, вміє змалювати сьвіжими, рідко де позиченими красками. Ось приміром віршик, у якім змалювано безжурний, радісний настрій: двійка молодих людей, що не бентежені пристрастю, але хилячись одно до одного в тихій симпатії йдуть поруч садком:

Ой щебечуть соловії,
Розвивають ся лелії,
Цьвіти сиплять ся з вишень;
Пара голубів гуркоче,
Наче слухати не хоче
Соловейкових пісень.

Ой гуркоче, буркотає,
Одно друге обіймає,
Обсипає з гилля цьвіт,
І цілуєть ся з собою,
Сад жемчужить ся росюю,
Усьміхаєть ся весь сьвіт.

Сад жемчужить ся росюю,
Як я ходжу із тобою

Попід ручку ніч і день.
 Нам щебечуть соловії,
 Розвивають ся лелії,
 Цвітія сиплять ся з вишень.

Як бачимо, ані сліду сентименталізму, ані сліду якихсь язикових штучок, метафор, образових речень, а тільки простісінький, протоколярний переповід вражінь, навіть у тім самім безладі, з тими повтореннями, які так відповідають хвилюванню молодого уяви, злегка порушеної виром ледво зародженого чуття. Те чуте ще криється зовсім соромливо за зверхніми вражіннями, а поблискує тільки при кінці віршика в тім щиро-дитячій егоїзмі: Нам щебечуть соловії і т. д.

Правда, не всюди автор зумів бути таким простим та свободним. Декуди бачимо у него невеличке кокетованє з формою, надмірну балакучість, гру в звучні фрази без відповідного їм значіння, повторюванє тих самих зворотів і образів, навіть декуди неприємні неологізми або невдалі образи. Такі „сльози посріблєсті“, „хрусталі краскомінні“, „стокрітно“, „серце кигоче“, „огненна лима“ (про дівчину), „шкелко пукло“ ні в яким разі не будуть щасливим збогаченєм нашої поетичної мови, так само як не можна назвати щасливим того образа, що

Сонце-ладо на завало
 Червоніло з гніву й жалю,
 Хмарою закрило ся
 Тай зубами скреготало,
 Землю громами орало.

Мимовільний гумор сего образа пригадує стару квітку газетярського стилю „Зуб часу діткнув його своїм пальцем“. Талант д. Пачовського потребує ще концентрації, і ми не сумніваємось, що знайде її. Се діло часу і праці. А головне є, а се головне — талант.

Взагалі від цілої збірки віє молодістю, тим щасливим віком, коли в очах немов розлитий рожевий пігмент, коли думка сковзаєть ся по поверхні життя, хвилові зморщкы на чолі швидко вигладжують ся, а сердечні і всякі иньші рани швидко гоять ся й заживають безслідно. Автор, чи то пак та людина, якої моральне я рисують нам вірші д. Пачовського, бачить суть і значінє життя лише в однім — у любови. Його серце переповнене тим чутєм і розливає його щедро на всі боки. Та се не жадна абстрактна, висока любов до людей, до народу, до покривджених та гнобле-

них; се любов геть спеціальнійша — до гарних, веселих панночок. Автор не дуже перебірчивий у розділюваню свого скарбу: чи Гануся, чи Маруся, чи Дзюня, чи Стефця, чи Вандзя, — аби тільки личко свіженьке, серце мягеньке, аби заграла музика, закрутилися пари в танці, і він уже закоханий, уже вітхає, готов віддати жите вибраній, а замість того виписує її у альбом пару гарних віршиків і по якімсь часі забуває її так само ґрунтовно, як і вона його. В віршах присвячених тим перелетним пташкам, що спочивають у його серці, нема ніяких виразних контурів; ані одна з тих панночок, про які мова в збірці, не зарисована хоч троха виразнійше, ані одній автор не вмів надати хоч крихітки індивідуальної подоби; видно, не придивлявся їм близько, не силкувався вникати в їх душу, студіювати їх удачу, витягати їх на якусь серйознішу розмову, з якої-б можна було хоч що-будь міркувати про їх характер. Вони мигають із карток книжки як барвисті метелики, не лишаючи по собі ані сліду. Вони, так сказати, також не що більше, як поетичні фігури, здатні авторови тільки на те, щоб змалювати свій власний настрій, оте безмісне (хоч і не безжурне), гуляще жите молодости.

Припускаю, що автор не писав цілої своєї збірки за одним разом, по певному уложеному пляну, як обдуману наперед цілість, але що поодинокі віршики, декуди може поодинокі групи виливались у него під вражінєм хвилі, по горячих слідах подій і настроїв життя. Для того в його віршах крім формальної мовної та загалом поетичної вартости мене цікавить власне їх психологічний підклад, та духовна і моральна фізіономія автора, що без його волі й свідомости, рис за рисом малюється в них. Фізіономія симпатична, без тіни якогось комедіанства, без претенсій на геніяльність, яка часто являється у молодих поетів або у людей „мнящихся бути“ поетами. Душа щира і проста, але не глибока, тип молодого кавалера, що любить крутити ся серед панночок, „завертати їм голову“ і фліртувати, а навіть инколи пускати ся в філософію — звісно таку, що йшла би під такт коломийки:

Гей, ставайте всі у ряд,
Ми в перед, дівчата в зад,
В колесо всі пари!
І всі разом наперед!
Танець наш — орлиний лет
Духа похід хмари!

Гура, гура хмарою
 Цара мчить за парою
 Добувати долі!
 Гей, на крилах всі летять,
 Волі, волі всі хочать,
 Ліку на всі болі.

В устах чоловіка, що справді думає, такі слова при такій нагоді могли-б видаватись профанацією високих духовий покликів; в устах нашого автора вони такий самий невинний флірт, як і його розмови з дівчатами на любовні теми, як його зітхання і жалі, що ні до чого не обов'язують і не потягають за собою ніяких дальших консеквенцій.

Тільки щастя, що при тобі,
 А як розлучили ся,
 Перебуті хвилі щастя
 З вітром розкотили ся.

Або, як у иньшій місці говорить автор до тої самої Стефці:

На забаві ми зійшли ся
 Як голубів пара,
 По забаві розійшли ся,
 Як дощова хмара.

Взагалі забави, танці, балі грають велику роль в життю і в поезії нашого автора. В танцях він знає найбільшої приємності:

Ой як банда загреміла,
 Пари вирували в шалі,
 Ціла саля задудніла,
 Ми поплили вколо салі
 Як усі: франсе!

Ми тихісінько кружали,
 Лиш лякери меркотіли,
 Тільки руки нам дрожали,
 Тільки шовки шелестіли
 В мовчанці усе!

Але очі як палали,
 Як нам личка паленіли,
 Як нам груди філювали,
 Як нам серця стукотіли —
 Слів нема на се!

Бальові пригоди грають велику роль у історії авторових настроїв:

Мою любу люди взяли,
 Люди поангажували,
 Навіть любий лянсіє!

Такі пригоди можуть довести його до глибокої меланхолії, гідної ліпших мотивів:

Минув ся баль, минув ся баль,
Минула ся забава!
Лиш серцю жаль, важка печаль,
І знов нова обава.

Та се не перепиняє йому любити ся самим собою:

Рій дівчат, куди прилину,
Бачить сонце у мині.

Тут він до одної говорить глибоко-трагічно: „Жий, як можеш, я пропав“ (стор. 70) і зараз на найближшій сторінці:

Дві дівчині, дві малині
Заманили мене нині,
Заманили обидві.

Тут він видивлює очі за Стефцею (стор. 72), а тут у ночі при блиску зір шепчесть ся та цілуєть ся з Вандзею (стор. 73). Тут він у простоті серця признаєть ся, що „найбільший дурень — я“ (стор. 84); признаєть ся далі, що в танці з милою

Всі думки мені мішались,
А дурниці вимовлялись,
Кожде слово — конвенанс!

Та се не перепиняє йому думати, що такі любові і такі розмови:

То найкраща ціль житя,
Одинока з тайн бутя,
Тайна людям знана —
На землі лишити слід,
Видати найкращий плід —
Земного титана.

Ну, надіємо ся, дальше жите переконає нашого автора, що титани виковують ся зовсім у иньшій кузні і що, як каже приповідка, не вродить сова сокола. А соколиної породи, на жаль, у тій багатій менажерії, яку зібрав наш автор у своїй збірці, ми ані сліду не можемо дошукати ся.

Та на тім тлі, тканим із шовків, муслінів, танців, білих ручок, пахучих шийок та „бистротечних“ (мовляв д. Дідицький) любовців рисує нам автор одну фігуру більше викінчену, одну історію заокруглену, одну драму, що своєю серйозністю далеко переходить поза круг тих плитких та дятинячих рефлексій, до яких здібний автор чи властиво той суб'єкт, що рисує в віршах своє

моральне „я“. Ся фігура, се та Дзюня Х., якій присвячена значна часть віршів отсеї збірки, яку автор називає нераз своєю першою любкою, про яку говорить, що коли вньших кохав то три неділі, то три місяці, її кохав „аж три літа“ (ст. 6), та вона згордувала ним „як сосна ялиною“. І тут драма не обходить ся без балювних сцен:

Вчера на забаві гучно
Банда гримнула;
Я на салю йшов бундючно,
Гості грали ся рядами,
А я глянув поміж дами:
Зірка блимнула.

Та панна Дзюня кокетує хлопців, сьмієть ся, бавить ся з иньшими, а не дивить ся на закоханого в ній автора.

Всїх вічливо попрощала,
Всїх манила не на жарт,
Тільки „дурня“ мов не знада.

Мабуть була між ними різниця літ: панна Дзюня була вже панна на відданю, а автор ще тільки слухач університету. Він буває в домі її родичів (ст. 17), бачить, як якийсь грубий, малий радця стараєть ся о її руку і вона виходить за него замож. Ми не знаємо, з якими почуттями йшла Дзюня до шлюбу, але перед шлюбом робить ся дуже ласкавою до автора. І далі в ряді живо змальованих сцен стає перед нами шлюб Дзюні, пошлюбна гостина, при якій

Дві на жовто вбрані дами
Шепчуть у секреті всім:
„Добру партію зробила,
Вона того-во любила,
Та він хліба ще не має!“
Всьо на мене поглядає,
А я ногу з гуски їм.

Потім автор танцює з панею молодю, вибраний нею до вальса:

Я галлянтно відклонив ся,
Граціозно приближив ся,
Обгорнув чужу мадам
Як міг тільки плятонічно,
І промовив іронічно:
„Іратулюю, панї, вам!“

Потім автор стрічає молоду з молодим на вулиці, як ідуть рука в руку. Його щось тягне йти за ними слідком.

Нагло вибігає з брами
 Хлопчик і кричить до мамі:
 „Мамо, тато, тато йде!“
 Чути крик дитини з хати,
 Жінщина одіта в шмати
 З немовлятком на руках
 Гонить і кричить: „Ти збую,
 Ти забув, забув на тую,
 Що ти звів, що ти присяг.
 Ти взяв паню, а я діти!
 Твої діти маю гріти!
 Як ти сьміла з ним іти?
 Ти мені його украла,
 Ти! А кров би тя залляла.
 Ти остатня... ти!“

Розумієть ся: збіговище, скандал, і молода пані паде зомліла
 в обійми — автора. І знов сценка:

Прокотились три неділі,
 Три неділі по весіллі:
 Лисий молодий гуляє,
 З каварками мід співає,
 А у неї — гості в!
 Там гербатку попиває,
 Той, що „хліба ще не має“.
 Стори спущені, від брами
 Попід вікна йдуть дві дами
 І помовка повстає:
 „У радчині гості нині“.
 „Але-ж бо тота радчині,
 То публіка! Серце краєсь!
 Він тому так запиваєсь...
 Зажене його у гріб!“
 „Він її так убирає,
 Гонор має, гроші має —
 Тільки жий та будь контента,
 Що узав тебе без цента,
 Що-сь не гола, що їш хліб“.

Далі прогалина в історії. Поет не вдаєть ся ні в які рефлексії
 про положення осіб у тім ménage a trois; він не даром призна-
 єть ся в однім місці:

То є штука, я не пхаю
 Тут ідей, настроєм маю
 „Нагу душу“ розбудить.

І він справді малює нам свої настрої, говорить про зівялі
 рожі, вітром завіяні стежки, і тільки для контрасту прорветь ся
 ніколи рисочка дійсного життя:

А з хати чути фортеп'ян:
 Ти граєш в середині,
 А басом тягне грубий пан,
 Охриплий, лисий дідуган:
 „Де згода у родині“.

І зараз новий, драстичний малюнок тої згоди:

Ніч. Ти з підбитими очима
 В одівку спиш, бліда як мур,
 В покою лампа гасне, блима,
 В повітря чути жаль (?) і дур.
 Твій муж в каварни в біляр грає,
 Коняки каваркам платить,
 Не чує, що дитя ридає
 Голодне, пхінькає, не спить.
 Лиш я скрадаю ся по тихо,
 Зацитькую твоє дитя,
 Бо ти не чуєш: мука, лихо
 Позбавили тебе чутя.

Потім иньші сцени. Муж, видно, отямив ся, викинув автора
 з дому і збиткуєть ся над жінкою. Автор у сїнех підслухує
 важкі сцени:

Знов чув я стогн з грудей твоїх,
 І знов той сьміх, той дикий сьміх,
 Той регіт над тобою...

Потім жінка кричить до мужа:

„Убий мене! Возьми той ніж,
 Убий, заріж мене, заріж!“
 А він зареготав ся.
 „А що, хто має власть, чи я,
 Чи серце і душа твоя?
 Я їх ся не настрашу!“

А ось і кінець трагедії — ще тяжший від середини. „Вона“
 погодила ся з долею і з мужем. Автор бачить їх на проходї; муж

На трьох ногах ступає:
 На двох стоїть, одну зведе
 І довбнею вперед кладе,
 Мабуть подагру має.

Вона йде при нїм похилена в дитиною на руках. Автор ви-
 таєть ся з нею, і вона пізнає його.

„Чом не заглянете до нас?
 Нераз ми згадували вас...
 Я вас нераз видала!
 Як чую, сватають вже вас —
 Ну, дай вам Боже щастє!“

„Що-ж коло вас?“ — „Та йдем як раз
До лікаря. Все клопіт в нас,
Все те саме нещастє.
Усьо було би вже якось,
Та діти не судились.
І та хиріє все чогось,
От скрофули якісь чи щось —
Знов рани вітворились!“

Тай годі! Вдумати ся в положенє тої жінки автор не має часу, він зайнятий власними настроями, йому „чогось тяжко, жаль чогось“, він ходить по покою, „тай думає над собою“ — розумієть ся, над собою! а остаточно лягає спати і тим тільки журить ся, що не може заснути.

А я вснути хочу дуже,
В сні я найду супокій!

Та автор у сні бачить знов таки її, Дзюню, як вона, за припунком свого батька, закопує на цвинтарі живе своє й авторове щастє. Візья того сну оповідана на жаль розволікло, манєровано, вказує якусь нещирість, штучність тону і не робить того ефекту, якого автор надіяв ся по ній.

Я не буду настоювати на деяких неясностях і неконсеквенціях сеї невибагливої, та тим більше правдивої історії, прим. на тім, що Дзюня з початку гордує автором, а при кінці говорить ся, що вона любила його. Не буду й докоряти авторови за те, що він подав нам сю історію так просто, без ніяких рефлексий про її значінє, без аналізу фактів і їх мотивів. Тим більше признанє належить ся його артистичному почуттю, що не мудруючи лукаво змалював нам деякі важні моменти сеї історії ярко і справді артистично. Пояснити їх, розібрати, договорити те, чого не вмів чи не хотів домовити автор — діло критики. І я хотів би тут виснувати деякі з тих думок, на які наводить ся історія.

Важка, та на жаль не виємкова історія. Трагедія, в якій нема ані вини, ані експіації. Трагедія жінки нашої „середньої верстви“. Чим вона в сім'ї? Поки панночка — вона не більше, як принада для женихів. Родичі неможні, а ще коли у них є син, то мусять тягнути ся з остатнього, щоб дати йому осьвіту, щоб поставити його на власні ноги. На осьвіту, повну осьвіту дочки не стає засобів. А ще коли ся дочка вродлива, то й не треба тратитись, бо вона своєю вродою добуде собі долю. Отже в пору, коли вона стане панною на відданю, її строять, водять на балі, на забави, в товариства — на полюванє.

„Чо', татунцю, йдеш так живо?
Та всі з нею бавлять ся!
Може то для неї живо!...“

Так шепче Дзюнина мама до уха татови. З сего боку, з боку родичів, роля ясна, до кінця консеквентна і зрозуміла. Вони радо приймають лисого, череватого пана радцю, що старається о руку їх дочки і не питає про віно, вони плачуть благословлячи молоду пару до шлюбу, хоч може й знають, що пай радця довгі літа жив зі служницею і має з нею діти. Вони бажають „добра“ своїй дитині, а те добро їм, бідним людям, уявляється в формі показної місячної пенсії, золотого ковчига, гарно мебльованих покоїв, брички запряженої парою вороних. Потому, коли покажеться, що для щасливого подружжя життя все не вистарчає, вони поперед усього скажуть: „От нещастє!“ Потім почнуть умовляти дочку, щоб терпіла і не робила скандалу, а коли не послухає, то, розуміється, перші кинуть на неї каменем, відмовлять їй потіхи й поради. Мовляє: „Ми зробили для тебе, що могли, ти вже не дитина, радь собі сама, а на нас не числи!“ Їх роль ясна, консеквентна й зрозуміла.

А роль панни. Мій Боже, її роль так само ясна й зрозуміла. Освітїти крім елементарної вона не одержала. Мама, занята клопотами в убогій господарстві, не мала коли або й не вміла передати їй нічого, крім звичайних елементів кухонної та жіночої традиції. Характеру, серця, чуття, висших змагань не виробив у ній ніхто, та за те всі від малку говорили їй в очі й поза очі: „Ах, яка-ж вона гарна! Ах, який се ангелик!“ Ангелик підріс, війшов у товариство мужчин, з якими зрештою стрічався лише на балах, забавах, вечерицях. І тут вона чула лише банальні розмови, компліменти своїй красоті, часом вітхання та палкі слова, але серйозного, глибокого — нічого. Танці і флірт закрутили їй голову. Вона полюбила ту атмосферу, почала чути себе в ній як риба в воді; тільки такі паничі знаходили у неї ласку, що вміли галантно обертати ся, гарно промовляти та підлещуватись. Несмілі та неповоротні викликали її сьміх; се були „дурні“, які не числили ся до „людей“, яких можна було ігнорувати, а особливо коли було звісно, що у них ще „нема свого хліба“. Будущина являлась їй у рожевій млі; з мужчин, що крутились довкола неї, ні один не зворушив глибоше її серця, то й не диво, що вона без боротьби, без застанови віддала свою руку підстаркуватому пану радці, якого всіми силами захвалювали їй батько й мати і певно

ще які-небудь „дві жовто вбрані дами“. Аж до шлюбного коверця її дорога проста й ясна, як тої нетлі, що летить до свічки. Трагедія починається у неї аж по шлюбі, тоді, коли клямка запала, коли повороту нема. Тут тільки дійсне життя вихиляє до неї зпоза рожевої маски огидливу, часом трупячу голову. Тут перед такими Дзюнями розбігають ся дороги в різні боки. У котрої з природи або материнської традиції вдача сильніша, характер чесний і твердий, та замкне в своїй душі горе, постарається безмежним посвяченням перебороти антипатію до мужа, його погані старокавалерські привички, постарається жити для дітей, коли вони є, або, коли не мати-ме їх, то почне працювати над собою, знайде вихід своїй енергії в якійсь ширшій, громадській діяльності. Лекший товар, в роді нашої Дзюні, почне робити скандали, заведе собі *ménage en trois*, і або доведе до того, що муж зовсім прожене її з дому, або зломить ся, стратить почуте своєї людської індивідуальності, отупіє і зробить ся з часом таким самим ходячим трупом, такою самою пістункою обезличення та пліснявих традицій, як оті „жовті дами“.

А роль пана радці? Ах, вона може найясніша з усіх! Так і бачу його перед собою. Син бідних родичів, може священника або дрібного урядника або й селянина, бідував у гімназії, бідував на університеті, бідував на судовій практиці, як авскульптант, як ад'юнкт. Поки цвила молодість, треба було вчити ся, робити на хліб, дбати про кар'єру. Певно, і у него нераз серце було живіше, він кохав ся, мав про любов; може й висші, громадські ідеї меркотіли в голові, але все се з часом приглушила боротьба за існування, та важка, страшна боротьба середньої верстви, де чоловік не гартується, але обезличується, де привикає не мати своєї думки, лише думку своїх зверхників, а замість сумління мати при душі лише параграфи та регуляміни. А поки він жив отим паперовим, параграфовим життям, у його кавалерським помешканю неподільно панувала служниця, якась проворна міщаночка. Вона привикла вважати його „своїм паном“, та й він привик до неї; її товариство зразу розганяло йому тугу, потім забавляло його, а в кінці почало заступати йому семейне життя. При тім він чув себе досить свободним і міг проводити вільні хвили в каварнях; та-мошні німфи додавали його життю того перцю, якого не находив дома. Та ось він на 40, 45-ім році життя добив ся виднішого становища, кращої плати. Тепер, коли голова вилисіла, коли живі

соки організму були затроєні наслідками кавалерського життя, йому почав усьміхати ся сьвіт. Товариство служниці збридло йому, бо й сама вона зі своїми претензіями зробилась йому нестерпною. Він викинув її геть і шукає молоді, гарної жінки. Чому-ж би ні? Він „добра партія“, чоловік на становищі, маєтково забезпечений, у властей добре записаний, не надто старий іще — кілька тисяч таких Дзюнь піде за него, як то кажуть, „z pocałowaniem rączki!“ Ще й добродієм його назвуть, благородним чоловіком, що не жадав віна від убогих родичів. А коли зараз по шлюбі покажуть ся диференції, коли молода жінка не могла-ме перебороти свого фізичного обридження до него, не знайде в своїм серці без міри терпливости, вирокумілости та податливости, а навпаки, стане на обороннім становищі, тоді, розумієть ся, вона винна, вона неморальна, вона компромітує його. Він почне ломати її — зразу самотою, занедбуючи її, лишаючи вечерами саму дома, а далі й кулаками та цибухом. Чому-ж би ні? Він знає право, знає, що купив її і на що купив її...

Ролі „того третього“, якого звела доля з сею парою, не буду аналізувати. Вона не все така проста, як її змалював наш автор. В усякім разі вазначу, що й ся третя роль має в собі не мало трагізму, хоч певно далеко менше, ніж обі попередні ролі. За те одвічальности, моральної одвічальности тут далеко більше. Дивно, а коли хочете, то й сумно, що наш автор ніде ані одним натяком не дав до пізнання, що він почуває і розуміє ту моральну одвічальність.

Отсе той „орлиний лет“, який увижаєть ся мені за скочними парами, що танцюють коломийку на воскованім паркеті, вчуваєть ся за громом балевої музики і за шелестом шовків! А те скрофулічне дитя, у якого відкрили ся рани — чи автор міркує, що воно виросте на титана?...

Іван Франко.

